

О. В. Петришина

*Інститут географії НАН України
osca-ossa@yandex.ru*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Люди гинуть від невміння користуватися
силами природи і від незнання істинного світу.
(Ієрогліфічний напис на піраміді Хеопса)*

Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності зумовлюють тотальне посилення антропогенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі, що призводить до забруднення довкілля, особливо водних ресурсів та атмосферного повітря, зменшення площі лісів і родючих земель, зникають окремі види рослин, тварин тощо. Як наслідок, підривається природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва і здійснюється негативний вплив на здоров'я населення [1].

Перед суспільством стоїть надзвичайно актуальне завдання організації використання природних ресурсів таким чином, щоб припинити їх деградацію. Однією із умов цього є розширення площі територій із охоронним режимом.

В Україні існують значні проблеми в сфері збереження біорізномаяття та раціонального природокористування.

Найбільша кількість видів рослин та тварин зникла в нашій країні або знаходиться під загрозою зникнення, в першу чергу, внаслідок знищення їх екологічних ніш, сільськогосподарську діяльність та надмірне використання та експлуатацію [2]. На сьогодні близько 45% територій, які є середовищем існування “червонокнижних” рослин і 47% тварин (описаних в 1994-1996 рр. [3, 4]) займають землі сільськогосподарського використання за даними фахівців (В.Придатко, А.Іщук, Ю.Штепа).

Значні проблеми збереження біорізномаяття існують і в Чернігівській області, хоча Чернігівщина продовжує зберігати значний потенціал біорізномаяття.

Чернігівська область є однією з найбільших в Україні – її територія становить 31,9 тис. км². (5,3% усієї території країни); населення – 1281 тис. (2,6 відсотків від усього населення), а його щільність – 36 чол. на км², тобто у 2,1 рази менше, ніж у середньому по країні. Внаслідок техногенного забруднення, в регіоні втрачено 15% території області, придатної для рекреації [5].

За даними обласного управління статистики в області 403 підприємства, з них 166 підприємства агропромислового комплексу. Ці підприємства є джерелами забруднення атмосферного повітря. Загальний обсяг викидів забруднюючих речовин складає 42,973 тис. тонн (2009 р.). Кількість викидів від агропромислового комплексу

складає 9,232 тис. тонн. Понад 54% (50,892 тис. тонн) від загального об'єму викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря припадає на пересувні джерела забруднення.

Основним забруднювачем атмосферного повітря області із стаціонарних джерел є КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова». Підприємством в атмосферне повітря викинуто 17,105 тис. тонн (2009 р.) забруднюючих речовин, що на 1,635 тис. тонн (10,5%) більше минулорічного показника. Збільшення обсягів викидів відбулось за рахунок збільшення використання твердого палива (вугілля) в порівнянні з минулим роком та зменшення на 50% використання природного газу. Потребує вирішення питання системного використання золи КЕП «Чернігівська ТЕЦ» в будівельній галузі.

До першочергових проблем, які вимагають невідкладного вирішення, належить проблема знешкодження біля 130 тис. тонн рідких промислових токсичних відходів в ставках-накопичувачах м. Чернігова, які продовжують негативно впливати на всі компоненти довкілля.

Значною проблемою Чернігівської області є забруднення поверхневих та підземних вод. Головні джерела забруднення поверхневих водних об'єктів – це підприємства комунального господарства – 96,2% скидів від загального обсягу забруднених стічних вод.

Також актуальне питання забруднення нафтопродуктами зони аерації ґрунтів та підземних водоносних горизонтів на території військових частин в м. Прилуки та Ніжин.

Відповідно до повноважень Держуправління ОНПС в Чернігівській області продовжується робота по створенню та вдосконаленню системи моніторингу довкілля області. Правові засади екологічного моніторингу в Україні закріплені Законом «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 22), Земельним кодексом України ст. 191 – 192), Водним кодексом України (ст. 21), Лісовим кодексом України (ст. 55), законом України «Про охорону атмосферного повітря» (ст. 32), «Про рослинний світ» (ст. 39), «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 9, 17), «Про курорти» (ст. 35), «Про тваринний світ» (ст. 55), «Про відходи» (ст. 29), «Про питну воду та питне водопостачання» (ст. 39), «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (ст. 13, 17, 21), «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (ст. 17) та в деяких інших законодавчих актах.

Чернігівщина має конкретні завдання у розбудові мережі природно-заповідного фонду – запоруки екологічної стабільності території. Відповідно до вимог Указу Президента України від 03.12.2008 № 1129 «Про розширення мережі та територій національних природних парків та інших природно-заповідних об'єктів» готується проект розширення території Ічнянського національного природного парку, з наданням земель площею 2486,8 га парку в постійне користування.

Регіональною програмою формування національної екологічної мережі в Чернігівській області на 2003-2015 роки природними коридорами місцевого значення визнані долини річок Сейм, Остер, Удай, Снов.

Найбільшими і найвідомішими природно-заповідними об'єктами, створеними з метою збереження болотних масивів, в області є ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Замглай" (Ріпкинський р-н., 4428 га), гідрологічний заказник загальнодержавного значення "Дорогинський" (Ічнянський р-н, 1880 га), гідрологічний заказник місцевого значення "Бондарівське болото" (Козелецький р-н, 1300 га), гідрологічний заказник місцевого значення "Чорне болото" (Ріпкинський р-н, 1264 га), гідрологічний заказник місцевого значення "Жукляно-Кістерська дача" (Корюківський р-н, 3554 га) та інші [5].

«Замглай» розташований на території болотистої системи у верхів'ї Замглаю (притока Десни) біля смт Ріпки та Замглай і сіл Гліненка і Ловинь. Заказник створений в 2000 році. Площа 4428 га.

До складу заказника входять такі болота: Парістое; Північний Замглай; Центральний Замглай; Південний Замглай.

В Замглайській болотній системі збереглися в природному стані комплекси лучно-болотної та водно-болотної рослинності. Також в комплекс входять заболочені ліси, піщані пасма і височини, обводнені кар'єри (залишки діяльності Замглайського торфобрикетного заводу). Є важливим регулятором гідрологічного режиму прилеглих територій. Тут зустрічаються чапля руда, чапля велика, лелека чорний, журавель сірий, нирок білоокий, деркач, осоїд, зміїїд, занесені до Червоної книги України. На території заказника росте 7 видів рослин занесених до Червоної книги України, а також ряд реліктових рослин [6].

Дорогинський заказник знаходиться в заплаві верхньої течії Удаю біля сіл Дорогинка, Бакаївка, Томашівка і Припутні. Пам'ятник природи створений в 1980 році. Площа 1 880 га.

Завдання заказника: збереження в природному стані типових для лісостепу болотного комплексу у верхів'ї річки Удай, як регулятора її водного режиму і рівня ґрунтових вод прилеглих територій; охорона водозбірної території в середній течії річки Удай з евтрофними (низинними) болотами, характерними для Сульско-Вороклінської гідрологічної підобласті Лівобережно-Дніпровської провінції; охорона місць зростання зозулинця болотного, коручки болотної та місць проживання сірого журавля, вусача мускусного, багатоколірка чорно-руда (*Nymphalis xanthomelas*), занесені до Червоної книги України; проведення наукових досліджень і спостережень на території заказника; підтримання загального екологічного балансу міжтрофоценозними комплексами водних і болотних біоценозів в регіоні; поширення екологічних знань [6].

З 2003 року в області діє Програма формування національної екомережі в Чернігівській області на 2003 – 2015 роки, затверджена рішенням обласної ради від 14 серпня 2003 року. Основною метою Програми є збільшення в області земель з природними ландшафтами до рівня близького до притаманного їм природного стану, та формування територіально єдиної системи, побудованої відповідно до

забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. В основі Програми закладено створення єдиної системи природоохоронних територій, де передбачається проведення системних заходів по збереженню і відтворенню природних ресурсів. Структурні елементи національної екомережі на території Чернігівської області забезпечують цілісність екомереж межуючи з нею областей Сумської та Київської [5].

Формування екомережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення біологічного і ландшафтного різномайття та сприятиме: дотриманню екологічної рівноваги на території Чернігівської області; створенню природних умов для життя і розвитку людини у екологічно збалансованому природному середовищі, запобіганню безповоротній втраті частини генофонду, екосистем і ландшафтів Чернігівської області як частини півночі України; забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування.

Список використаних джерел:

1. Буравльов Є.П. Безпека навколишнього середовища / Є.П. Буравльов. – К.: ІПНБ, 2004
2. Буравльов Є. Підхід до моніторингу антропогенного впливу на біорізноманіття / [Буравльов Є., Пньовська О., Коваль Г.] // Екологія і ресурси: зб. наук. праць. – Вип. 5. – К., 2003. – С. 64-68.
3. Червона книга України. Тваринний світ. - К.: УЕ, 1994. - 464 с.
4. Червона книга України. Рослинний світ. - К.: УЕ, 1996. - 604 с.
5. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2009 рік // Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Чернігівській області. – Чернігів, 2010. – 257 с.
6. Географическая энциклопедия Украины. Издательство Украинская советская энциклопедия. Том 2. 1989-1993.